

БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ ЛІЦЕНЗІАРА І ЛІЦЕНЗІАТА У ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Ліцензійні правовідносини є одним із найбільш поширених способів комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності та водночас важливим інструментом забезпечення інноваційного розвитку економіки. Ефективність таких правовідносин значною мірою залежить від належного балансу інтересів їх учасників, насамперед ліцензіара та ліцензіата. Ліцензіар зацікавлений у збереженні контролю над об'єктом права інтелектуальної власності, отриманні справедливої винагороди та недопущенні порушення своїх прав, тоді як ліцензіат прагне отримати достатній обсяг правомочностей для ефективного використання відповідного об'єкта та досягнення економічного результату.

Водночас розвиток цифрової економіки, трансферу технологій, міжнародного ліцензування та інноваційної діяльності зумовлює появу нових викликів у сфері забезпечення балансу інтересів сторін ліцензійного договору. У науковій літературі дедалі більше уваги приділяється питанням справедливого розподілу прав, обов'язків, ризиків та економічних вигод між учасниками ліцензійних правовідносин. У зв'язку з цим дослідження балансу інтересів ліцензіара і ліцензіата у цивільно-правовій доктрині набуває особливої актуальності як для розвитку теорії права інтелектуальної власності, так і для вдосконалення договірної практики.

Метою дослідження є аналіз теоретичних підходів до розуміння балансу інтересів ліцензіара і ліцензіата у цивільно-правовій доктрині, визначення його ролі у ліцензійних правовідносинах та формування пропозицій щодо забезпечення справедливого співвідношення прав та обов'язків сторін ліцензійного договору.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

1. Проаналізувати доктринальні підходи до розуміння категорії балансу інтересів у цивільному праві та визначити її значення для регулювання ліцензійних правовідносин;
2. Дослідити співвідношення прав, обов'язків та законних інтересів ліцензіара і ліцензіата, а також визначити основні чинники, що впливають на досягнення балансу між сторонами ліцензійного договору;
3. Охарактеризувати цивільно-правові механізми забезпечення балансу інтересів ліцензіара і ліцензіата та сформулювати напрями

вдосконалення договірної і законодавчої регулювання з урахуванням сучасної доктрини та європейського досвіду.

Переходячи до аналізу балансу інтересів ліцензіара і ліцензіата, насамперед слід зазначити, що дана категорія є проявом загальноцивілістичних принципів справедливості, добросовісності та свободи договору. Саме через досягнення належного співвідношення прав, обов'язків та законних інтересів учасників приватноправових відносин забезпечується ефективність цивільно-правового регулювання.

У сучасній цивілістичній доктрині баланс інтересів розглядається як необхідна умова справедливого функціонування договірних відносин. Як слушно зазначається у сучасних дослідженнях договірної права, досягнення належного балансу між принципами добросовісності та свободи договору має важливе значення для забезпечення справедливості договірних відносин та захисту законних очікувань сторін [1]. У сфері ліцензійних правовідносин це положення набуває особливої актуальності, оскільки сторони договору переслідують різні, хоча й взаємопов'язані економічні цілі.

Правовою основою забезпечення такого балансу виступає насамперед принцип свободи договору. Відповідно до ст. 1109 Цивільного кодексу України «за ліцензійним договором ліцензіар надає ліцензіату дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності на умовах, визначених за взаємною згодою сторін» [1]. Таким чином, саме сторони уповноважені визначати обсяг наданих прав, строк використання об'єкта, територію дії ліцензії, порядок виплати винагороди та інші умови співпраці.

Разом із тим свобода договору не означає абсолютної переваги інтересів однієї зі сторін. Як відзначається у правовій доктрині та судовій практиці, реалізація принципу свободи договору повинна узгоджуватися із засадами добросовісності, розумності та справедливості [1]. Саме тому ліцензійний договір має забезпечувати збалансоване поєднання інтересів як правоволодільця, так і користувача об'єкта права інтелектуальної власності.

З позиції цивільно-правової доктрини інтерес ліцензіара полягає насамперед у збереженні належних йому майнових прав інтелектуальної власності, отриманні справедливої винагороди та контролі за належним використанням об'єкта ліцензії. Натомість інтерес ліцензіата полягає в отриманні достатнього обсягу правомочностей для ефективного використання відповідного об'єкта, здійснення господарської діяльності та отримання економічного результату.

Науковці справедливо підкреслюють, що ліцензійний договір є вигідним для обох сторін правовідносин. Для ліцензіара він створює можливість комерціалізувати належний йому об'єкт інтелектуальної власності без втрати права власності на нього, тоді як ліцензіат отримує законні підстави для використання результатів інтелектуальної діяльності без необхідності набуття виключних майнових прав [3].

Таким чином, у цивільно-правовій доктрині баланс інтересів ліцензіара і ліцензіата розглядається як стан узгодженості їхніх правомірних інтересів, за якого забезпечується належна реалізація майнових прав інтелектуальної власності, справедливий розподіл економічних вигод та ризиків, а також стабільність ліцензійних правовідносин.

Баланс інтересів ліцензіара і ліцензіата найбільш повно проявляється через зміст ліцензійного договору. Саме договірні умови визначають межі реалізації прав кожної зі сторін та дозволяють узгодити приватні інтереси учасників правовідносин. Відповідно до ч. 3 ст. 1109 Цивільного кодексу України «у ліцензійному договорі визначаються вид ліцензії, сфера використання об'єкта права інтелектуальної власності, територія та строк дії наданих прав, розмір, порядок і строки виплати винагороди, а також інші умови, які сторони вважають за доцільне включити до договору» [2]. Саме зазначені елементи становлять основний механізм досягнення балансу інтересів сторін.

Одним із ключових аспектів такого балансу є визначення обсягу прав, які передаються ліцензіату. Ліцензіар зацікавлений у збереженні максимально можливого контролю над належним йому об'єктом права інтелектуальної власності, тоді як ліцензіат прагне отримати достатній обсяг правомочностей для ефективного використання об'єкта у власній господарській діяльності. Саме тому законодавець передбачає можливість використання різних видів ліцензій - виключної, одиначної та невиключної, кожна з яких забезпечує різний ступінь захисту інтересів сторін. Так, невиключна ліцензія дозволяє ліцензіару й надалі використовувати відповідний об'єкт та видавати ліцензії іншим особам, тоді як виключна ліцензія суттєво розширює правові можливості ліцензіата.

Не менш важливим елементом балансу інтересів виступає винагорода за використання об'єкта права інтелектуальної власності. Для ліцензіара вона є основною економічною метою укладення договору, тоді як для ліцензіата становить один із ключових факторів комерційної доцільності отримання ліцензії. Саме тому визначення справедливого механізму оплати - у формі роялті, паушального платежу або їх поєднання - є одним із найважливіших інструментів досягнення балансу між сторонами.

Окремого значення набуває питання контролю за використанням об'єкта інтелектуальної власності. Ліцензіар зацікавлений у тому, щоб використання об'єкта здійснювалося відповідно до умов договору та не завдавало шкоди його діловій репутації або економічним інтересам. Водночас надмірний контроль може створювати необґрунтовані обмеження для господарської діяльності ліцензіата. Саме тому цивільно-правова доктрина виходить із необхідності забезпечення розумного співвідношення між правом контролю ліцензіара та свободою підприємницької діяльності ліцензіата.

Важливим інструментом забезпечення балансу інтересів виступає також інститут субліцензування. Законодавство передбачає можливість видачі субліцензії лише за згодою ліцензіара, що дозволяє правоволодільцю контролювати подальший обіг прав на об'єкт інтелектуальної власності та одночасно забезпечує ліцензіату додаткові можливості для комерціалізації отриманих прав.

Показовою у цьому контексті є і практика Верховного Суду, який наголошує на «необхідності належного визначення змісту прав та обов'язків сторін договорів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності» [4]. Судова практика демонструє, що саме нечітке визначення обсягу переданих прав, порядку використання об'єкта або механізму виплати винагороди найчастіше стає причиною виникнення спорів між сторонами.

Таким чином, баланс інтересів ліцензіара і ліцензіата забезпечується насамперед через належне визначення істотних умов ліцензійного договору. Узгодження обсягу переданих прав, строку і території їх використання, порядку виплати винагороди, можливостей контролю та субліцензування дозволяє досягти справедливого співвідношення прав та обов'язків сторін і забезпечити стабільність ліцензійних правовідносин.

Цивільно-правові механізми забезпечення балансу інтересів ліцензіара і ліцензіата ґрунтуються насамперед на принципах добросовісності, розумності та справедливості, закріплених у ст. 3 Цивільного кодексу України. Саме ці засади дозволяють забезпечити належне співвідношення між правом правоволодільця на ефективне здійснення належних йому майнових прав інтелектуальної власності та правом користувача на вільне здійснення господарської діяльності.

Одним із ключових інструментів досягнення такого балансу виступає принцип свободи договору, який дозволяє сторонам самостійно визначати зміст ліцензійних правовідносин. Водночас сучасна цивільно-правова доктрина виходить із того, що свобода договору не є абсолютною та повинна реалізовуватися з урахуванням законних інтересів іншої сторони. Саме тому договірні умови не повинні створювати необґрунтовані переваги для одного з учасників правовідносин або фактично позбавляти іншу сторону можливості реалізувати мету укладення договору.

Особливого значення проблема балансу інтересів набуває у сфері ліцензування технологій та інноваційних розробок. Європейський Союз виходить із необхідності поєднання двох взаємопов'язаних цілей: забезпечення належного захисту прав інтелектуальної власності та підтримки добросовісної конкуренції на ринку. Саме на цьому ґрунтується система регулювання договорів трансферу технологій, закріплена у Technology Transfer Block Exemption Regulation (TTBER) [5] та Guidelines on Technology Transfer Agreements [6]. Європейська Комісія прямо зазначає, що «ліцензійні угоди можуть сприяти поширенню

технологій та інновацій, однак окремі договірні обмеження здатні негативно впливати на конкуренцію, а тому потребують спеціального контролю» [7].

Важливим проявом сучасного розуміння балансу інтересів стала концепція FRAND (Fair, Reasonable and Non-Discriminatory) [8], яка застосовується під час ліцензування стандартно необхідних патентів (SEP). Сутність цього підходу полягає в обов'язку праволодільця надавати ліцензії на справедливих, розумних та недискримінаційних умовах, що дозволяє уникнути як зловживання монопольним становищем з боку ліцензіара, так і недобросовісної поведінки потенційних ліцензіатів. У європейській практиці FRAND розглядається як один із механізмів забезпечення справедливого співвідношення приватних і суспільних інтересів у сфері використання об'єктів інтелектуальної власності.

Водночас європейське конкурентне право виходить із необхідності запобігання включенню до ліцензійних договорів умов, які можуть обмежувати конкуренцію або створювати необґрунтовані переваги одній зі сторін. Саме тому TTBER передбачає систему так званих «безпечних гаваней» (safe harbour), за яких ліцензійні угоди вважаються такими, що відповідають вимогам конкурентного законодавства, за умови дотримання визначених критеріїв. Такий підхід спрямований на забезпечення балансу між інтересами праволодільців, ліцензіатів та суспільства загалом.

Аналіз європейського досвіду свідчить, що досягнення балансу інтересів у ліцензійних правовідносинах забезпечується не лише через договірну свободу сторін, а й через систему правових обмежень, спрямованих на недопущення зловживання виключними правами та захист добросовісної конкуренції. Такий підхід є актуальним і для України в умовах гармонізації законодавства з правом Європейського Союзу.

Отже, баланс інтересів ліцензіара і ліцензіата виступає однією з фундаментальних засад сучасних ліцензійних правовідносин. Його досягнення забезпечується шляхом поєднання принципів свободи договору, добросовісності та справедливості із механізмами конкурентно-правового контролю, що дозволяє одночасно гарантувати ефективну охорону прав інтелектуальної власності та належні умови для розвитку інноваційної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванько І.П. Співвідношення принципів добросовісності та свободи договору у переддоговірних відносинах. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 9. С. 53-56.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356
3. Ткачук А. Правове регулювання ліцензійного договору в Україні та за кордоном. *ScienceRise: Juridical Science*. №1 (15) 2021. С. 15-19.

4. КЦС ВС розмежував ліцензійний договір і непонайменований договір щодо розпоряджання правами інтелектуальної власності.
<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1271287/>
5. Technology Transfer Block Exemption Regulation (EU) 2026/877.
https://competition-policy.ec.europa.eu/antitrust-and-cartels/legislation/ttber_en
6. Technology licensing agreements. https://competition-policy.ec.europa.eu/antitrust-and-cartels/legislation/ttber_en
7. European Commission. Ensuring technology transfer agreements respect competition rules. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/ensuring-technology-transfer-agreements-respect-competition-rules.html>
8. Borghetti J.-S. FRAND Licensing Levels under EU Law.
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17441056.2020.1862542>